

Bayburt Halk Şiirinde Kop Savunması

Kürşat Kara¹

Özet

Tarihi bir olay yaşandığı dönemle sınırlı değildir. Olayın etkileri zamana yayılır ve değişik sahalarda bu etkiler karşımıza çıkar. Makalemizde Kop Savunması'nın Bayburt Halk Şiirine yansımalarını ele aldık. Halk Şiirlerinin tarihi aydınlatıcı bir yönü olduğunu vurgulamaya çalıştık. Tarihi veriler ile edebi verileri bir araya getirip Kop Savunması'nı farklı bir boyutta inceledik.

Anahtar kelimeler: Kop Savunması, Halk Şiiri, Kültür

¹Okt. Bayburt Üniversitesi Bayburt Meslek Yüksekokulu

The Kop Resistance in Bayburt Folk Poetry

Abstract

A historical event isn't limited to the era it happened. The effects of the event extend over a period of time and we encounter these effects in various fields. We studied the reflections of Kop Resistance in Bayburt folk poetry in this article. We tried to emphasize that folk poetry shedding light on history. By collecting historical and literary data, we added a new dimension to Kop Resistance.

Key words: Kop Resistance, Folk Poetry, Culture

Edebi servetimizin önemli bir kısmını oluşturan Halk Edebiyatı ürünleri, Türk Milletinin sosyal ve kültürel havasını yansıtan sade ve orijinal eserlerdir. Kültür ve edebiyat tarihimizin birçok noktalarının aydınlatılmasında Folklor ve Halk Edebiyatından faydalanmak gerekir.

Tarihi olayların Halk Şiirlerimizdeki yerinin tespiti; tarih, edebiyat tarihi, folklor ve Halk Edebiyatı çalışmaları bakımından son derece önemlidir. Çünkü edebiyat tarihimizin birçok noktası bugün hala karanlıktadır. Bilinmeyen bu noktaların yarattığı tarihi ve edebi boşluklar, önümüze bir yığın zorluklar çıkarmaktadır. Bu nedenle folklor; halk edebiyatı, tarih ve edebiyat tarihi arasındaki ilişkileri çok iyi araştırıp incelemek gerekmektedir. (Aslan, 1999)

Kop Dağları

Bulutlarla öpüşen karanlık karlı akşam
Kop Dağları yörede yükselen bir ihtişam
Doğuda vuruşmanın yiğitliğinin sembolü
Onlar salt dağ değil bir ülke Anadolu
Nice cihangire etek öptürmüş bu dağlar
Bin bir badire görmüş anlatır gaziler sağlar
Ardından sıralanıp kanat germiş yurduna
Dış çaktıramaz asla yabanına kurduna
(Selahattin Tuncer, Akkoyunlu, 1992)

Bayburt şehir tarihinde önemli bir yere bir sahip olan Kop Savunması'nı Halk Şiirlerinde yer alan bilgilerle tarihi bilgileri karşılaştırarak bu tarihi dönemi anlatmaya çalışacağız. I.Dünya Harbi'nin gözyaşına ve kana boğduğu yerlerden birisi de Bayburt ve havalisidir. Bilindiği üzere Bayburt bu harbin en önemli cephelerinden olan Kafkas Cephesi'nin önemli bir merkezini teşkil etmektedir. 15 Şubat 1916 tarihinde Erzurum'u işgal eden Rus orduları, 19 Nisan'da da Trabzon'u işgal etti. Rus orduları Başkomutanı General Yudenich, Erzurum'u işgalden sonra, 250.000 kişilik ordusuna hitaben yaptığı konuşmada :” Artık karşımızda Türk ordusu diye bir şey kalmamıştır. Çar'ın emri gereğince, haziran ayında İstanbul önlerinde olacağız. İleri !” demiş; ancak Kop Dağları'nda karşılaşacağı Türk'ün vatan hasletini unutmuştu; çünkü Yudencih'in bu emri icra edebilmesi ve sözünü yerine getirebilmesi için Trabzon-Erzurum yolunu biran evvel kontrolü altına alması yani zapt etmesi gerekiyordu. Bu ise ancak Kop Dağı'nı ele geçirmesi ile mümkündü.(Doğan, 1992 s, 13)

Remzi ÇAVULDAK'a ait olan Halk Türküsü Rus orduları Başkomutanı General Yudenich'in göz ardı ettiği Kop Dağı'nı ve Bayburt halkının yiğitliğini dile getirmektedir.

Kop Dağı Oldu Duman

Kop Dağı oldu duman

Ciğerim yandı aman
 Utan ey kahpe düşman
 Bu yerler koçak yurdu
 Mavzeri vurdum kola
 Tekbirle çıktım yola
 Göğsüm imanla kale
 Bu yerler şehit yurdu

Çoruh'tan suyun aldım
 Yârime selam saldım
 Kardan siper bağladım
 Bu yerler şahin yurdu

Şair der aman vatan
 Yar vatan yaran vatan
 Ölümden korkmaz atan
 Bu yerler aslan yurdu

ALLAH'ım övmüş bizi
 Çavuldağ merttir sözü
 Yiğitlik Türk'ün özü
 Bu yerler yiğit yurdu.

Aşağıda ele alacağımız halk şiirinde Halit Paşa'nın ismi zikredilmektedir. Bu şiir dilden dile söylendikçe Kop Savunması kahramanı anılacaktır. Halit (Karsıalan) Paşa 1883 yılında İstanbul – Beşiktaş'ta doğmuş. Albay Ahmet Bey'in oğludur. Ağustos 1903'te Harp okulunu bitirdikten sonra, birçok askeri hizmetlerde bulunmuştur. Mart 1916'da cereyan eden Çoruh muharebelerinde Rusların Bayburt istikametinde taarruzlarını durdurmaya muvaffak olmuştur. 2-11 Temmuz 1916 tarihlerindeki Kop-Mamahatun muharebelerinde de Rus kuvvetlerinin Bayburt istikametindeki taarruzlarını akamete uğratmıştır. Değerli ve çok cesur bir komutan olan Halit Paşa, askerlik hayatında ve bilhassa muharebe meydanlarında delice cesaret gösterdiğinden “ Deli Halit” diye nam salmıştır.(Doğan,1992 s,17)

Kop Dağı

Tarihin kanlı hırsı parçalanmış bu yerde
 Beybögrek'in şölvesi aksetmiş çinilerde...
 Seneler böyle geçti, o gün sarardı güller,
 Koştu Kop Dağı'na vatansever gönüller

Dumanlı yaylasından Kop'a çevrilmiş toplar
 İhtiraklı mermiler, boş mevzileri yoklar.
 Kışın acı soğuğu iliklere işlerken,
 Makineli tüfekler ateş kustu pek erken

Bombalandı Kop Dağı, bombalandı kayalar
 Bu amansız dövüşte bir Türk'e bin canavar
 Saldırmış tipinin hükmettiği bir yerde,
 Kaybolmuştur siperler, bir bulut görünür de..

Karlar kefen olmuştu, karlar mezar toprağı
 Kan kusturdu Moskof'a tam altı ay Kop Dağı...

Fırtınalar dinmedi, esti, savurdu, durdu.
Düşman siperleri kudurdukça kudurdu.

Halit Paşa er gibi bu dağlarda savaştı,
Cephane kızakları, korkunç çılgınlıkları aştı,
Kan aktı derelerde, sular köpürdü taştı.
O günkü son şehitler toprakla kucaklaştı.

Çoruh'un kalbi sustu, üstü örtüldü buzla,
Kazım Paşa çarpıştı Moskof ve soysuzuyla...
Rüzgâra kanat oldu Yüce Türk'ün bayrağı,
Bulutları örtündü o muhteşem Kop Dağı...

Allah Gafur ve Rahim! Allah korusun Türk'ü:
Bir marş haline geldi dudaklarda şu türkü:
Kopdağı oldu duman
Yüreğim yandı heman
Çekil hey kahpe düşman
Bu yerler koçak (yiğit) yurdu
(Bayburtlu Osman)

"Kop Savunması" Bayburt ili sınırları dâhilinde bulunan Bahtlı (Rakım 2980)-Kop (2600) Dağları'nın bulunduğu bölgede cereyan etmiştir. Bilindiği üzere bu mıntıka Doğu Anadolu'nun kuzey kısmını Karadeniz'e bağlayan Erzurum-Trabzon karayolu güzergâhında bulunmaktadır. Eski çağlardan beri Doğu-Batı ticaretinde önemli bir yere sahip olan ve Tebriz'e kadar uzandığı için "İran Transit Yolu" da denilen tarihî "İpek Yolu" buradan geçmekteydi. Güzergâhın en stratejik mevki ise Kop geçidiydi. Bu geçit Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı(ATASE) arşivinde bulunan bir belgede; "Kop Köyü'nden Altuntaşı aşan yolun geçtiği geçit" olarak tarif edilmekte ve "buraya Kop Geçidi derler. ..." denilerek, bölgenin stratejisi belirlenmekte ve aynı zamanda tahkim edilmesi istenmektedir. Bir başka belgede ise: "... menzil hudud-ı asliyesine hakimiyeti itibariyle gerek sevkü'l-ceyş ve gerek tabiyece ehemmiyet-i azimeyi hâizdir" denilerek, geçidin askerî açıdan önemi üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, Kafkas cephesinde görev yapan Mareşal Fevzi (Çakmak) da hatıratında bölgenin stratejik önemine dikkat çekmektedir. (Doğan, 2003 s:6)

Mustafa Uçar'a ait bir halk türküsünde Bayburt Halkının savaş psikolojisini dile getiren ifadeler vardır.

Seneler (Bir Sandığım Var)

Bir sandığım vardır sırmadan telden
Bir çift yavrum vardır tomurcuk gülden
Nasıl ayrılalım gül yüzlü yârden

İşte şöyle böyle hal deli gönül
İster ağla ister gül deli gönül

Bir yanım Erzincan vermem Bayburt'u
Yıkılsın düşmanın taht ile yurdu
Sağ olası anam beni odğurdu

Seneler seneler kötü seneler
Gide de gelmeye kötü seneler

Faytonlar geliyor üstü pareli
Askerler geliyor bağı yaralı
Kimimiz nişanlı imimiz evli

Sene gardaş sene ille bu sene
Gide de gelmeye bu hain sene

Üzerinde ısrarla durulan sene savaş yıllarıdır. Bu kötü günlerin gidip de bir daha gelmemesi dile getirilmektedir. Savaşın zorluğunun halka yansıdığı dizelerle karşı karşıyayız. Tarihi bilgiler ışığında o dönemin ruh halini yansıtmaya devam edelim:

1916 senesinin Şubat ayı; soğuk ve fırtınalı bir gün. Müezzın yanık sesiyle ezan okuyor, Bayburt'ta kalan ihtiyarlar camiye doluyorlardı. Cami cemaatinin ihtiyar oluşları, eli silah tutanların askere sevk edilmesinden ileri geliyordu.

Hoca selam verirken, camiden içeriye bıyıkları buz tutmuş, uzak yoldan geldiği belli olan bir asker girmiş, Hoca'ya:

— Aşkale'den geliyorum. Erzurum işgal edildi. Düşman kuvvetleri Aşkale istikametinde yürüyor. Sizin de muhacir olmanız için kumandan beni buraya gönderdi. Aradan yükselen bir ihtiyarın sesi caminin sükûnetini ihlal ediyordu.

- Biz ne güne dururuz. Anamız bizi bu günler için doğurmamış mıdır? Hoca Ali Efendi cemaati sükûta davet ettikten sonra, askerle aralarında şöyle bir muhavere olmuştu:

- Ne zaman geldin?

- Şimdi.

- Süvari misin?

- Evet.

- Aşkale'den ne zaman çıktın?

Sabah namazından sonra.

- O zaman düşman neredeydi?

- Ilıca'yı geçmiş, Kandilli istikametinde yürüyordu. Kuvvetlerimiz ise geri çekiliyordu. Aşkale muhacirlerinin bu kış kıyamette rahatça yollarına devam etmeleri için, çekilmemiz çok şiddetli oluyor. Her tepede, her dağda saatlerce muharebe devam ediyor.

- Son müdafaa hattımız nerede olacak?

- Şimdilik belli değil.

Muhavere bu şekilde biterken, Hoca cemaate dönerek:

- Ey cemaat, vakit çok kısa, düşmanlar ise durmadan ilerliyor. Müstevliler Erzincan istikametinde ilerlemeleri için ilk önce Bayburt ve civarını işgal etmeleri lazımdır. Burasını işgal etmesi için tek yol var; o da Kop Dağı'dır. Yapacağımız iş; şimdi halkın hepsini burada toplayalım, anlaşalım ve düşmanı Kop Dağı'nda karşılayalım!(Okutmuş,1955)

5 Şubat 1916 günü Türk kuvvetlerinin bir kısmı, dağda müdafaa hattını hazırlarken diğer kısmının Aşkale kanadında çarpışan kuvvetlere katılması için hareket etmeleri emredilmişti. Öte yandan Rus kuvvetleri komutanı karşılarında mukavemet gösterecek Türk kuvveti bulunmadığına kani olacak ki, bütün birliklerini Aşkale'ye yerleştirmişti. Diğer bir tabura da

Bayburt istikametinde ilerlemek üzere emir verilmişti (8 Şubat 1916). Bu taburu, Paşadağı sırtlarına yerleştirilmiş olan Yüzbaşı Reşit Bey komutasındaki Türk kuvvetleri karşıladı. İki gün süren şiddetli muharebeler sonunda Rus taburunun büyük bir kısmı imha edildi. Geriye kalan kısmı ise ağırlığını bırakarak Aşkale istikametinde kaçmağa mecbur kaldı.

Bu toprakların bir karışının dahi kolayca alınamayacağını anlayan düşman kuvvetleri komutanı karargâhını Aşkale'de kurdu. Türk kuvvetleri de Kop Dağları'nı müdafaa emrini aldı. Yüzbaşı Reşit Bey, ön mevzilerimizi iyice kuvvetlendirdikten sonra düşman kuvvetlerinin bütün taarruzlarını sonuçsuz bırakarak onlara ağır kayıplar verdi. Bu azimli müdafaa beş gün sürdü. Yüzbaşı Reşit Bey de Kop Dağları'nın müdafaasını kuvvetlerine mükemmel olarak tatbik ettirdi (3 Mart 1916). Bu eşsiz müdafaa şairlere Pilevne Müdafaası'nı hatırlatmış olacak ki tarihimizin altın sayfalarında yer alan şanlı zafere telmihte bulunuluyor. Şiir Mahmut Kırtan'a ait:

Kopdağı'na

Ey Kop Dağı!
Üzerinde dikili olan şu anıt,
Bilmelisin ki, şehitler simgesidir.
Seni vermemek için düşmana,
“İkinci Pilevne” yaratıldı cihana

Yine bilmelisin ki...
Özgürlüğe âşık olan bu millet
Çaresizliğe karşı, esareti görmemek için,
Öldü, öldürdü, haddini bildirdi düşmana,
İkinci Pilevne'yi yarattı cihana.

Daha bilmelisin ki...
Her karış toprağında,
Hasanlar, Hüseyinler, Mehmetler,
Koyun koyuna yatar
İşte o sebepten, bu anıt
Karataş Tepe'den heybetlice bakar.

Ey nazlı Kop...
Sakın incitme Vatan için ölenleri,
Ölüme giderken bile coşkuyla günleri
Sar, sakla, sıkı tut, kefensiz gelenleri,
İkinci Pilevne'yi destanlaştıranları

Nisan ayında yoğun bir şekilde devam eden Kop taarruzlarının mayıs ayında biraz hafiflediği anlaşılmaktadır. Bununla beraber, Vehip Paşa'nın emri üzerine haziranda tekrar Kop taarruzları başladı. 2-5 Haziran tarihleri arasındaki muharebelerde, Ruslara binlerce kayıp verdirildi. Mütemediyen devam eden karşılıklı taarruzlar, temmuz ayında da devam etti. Neticede 12 Temmuz 1916 akşamı, Rus 4. Avcı Fırkası'nın topçu himayesinde bütün kuvvetiyle gelişen taarruzlarına karşı mukavemet çalışan savunma hattı sarsılmağa başladı. Bunun üzerine cephe komandanı Bahaeddin Bey Kop cephesinde daha fazla tutunamayacağını anlayarak ricat emri verdi. Bu da bütün taarruzları kanlı bir şekilde püskürten Çoruh cephesinin çekilmesini zorunlu kıldı. Türk birlikleri hızla çekilmeye devam ederken, Fevzi Çakmak Paşa 15 Temmuz 1916 gecesi Bayburt'taki karargâhından ayrılarak, 16 Temmuz sabahı Trabzon yolu üzerindeki Balahor'a geldi. Öte yandan aynı gün, Bayburt, Rus birlikleri tarafından işgal edildi (16 Temmuz 1916). Vehip Paşa, verdiği direktifte: "3. Ordu (Cebice-Mans Şarkı-Lori Deresi Şarkı) Zülfe Dağı hattına

çekilerek Ziyaret dağında Lazistan Cephesi ile birleşecek." diyordu. "Kop Savunması" ile Rusların yaklaşık 6 ay gibi uzun bir süre oyalanması ve durdurulması sağlandı. Emekli General Sadri Karakoyunlu, hâdiseyi şöyle değerlendirmektedir:"Kop Dağı , düşman tarafından ele geçirilince, Türk 5. Kolordusu'nun savunması çözüldü. Bununla beraber, Fevzi Çakmak Paşa bu hususta genel bir değerlendirme yaparak, Rusların sadece Bayburt ve Erzincan'ı almak için beş ayda en az 33.000 zayıat verdiklerini, bu rakama Trabzon'u almak için verdikleri zayıat da eklendiği zaman Rus kaybının toplam 40.000'e ulaştığını bildirir. 3. Ordu'da ise 9700 şehit, 15.000 yaralı olmak üzere toplam 24.700 zayıatı olduğunu ifade eder. Yine Fevzi Paşa: " 3.mıntıkada bizzat mahallinde tuttuğum kuyudata nazaran Ruslardan beş ay zarfında alınan üsere yekûnu 3237 nefere balığ olmaktadır. Bunlarla beraber 14 top, 29 mitralyöz de iğtinam olmuştur." diyerek, 3.mıntıka bölgesindeki Bayburt müdafaasının ve muharebelerinin şiddet ve ehemmiyetini vurgular. (Doğan, 2003 s:37)

Savunmanın çetinliğini ve destanlaşan mücadeleyi Ahmet Niyazi'nin şiirinde de bulmak mümkündür.

Kop Dağları'nda

Destanlar yazıldı, destanlar okundu,
Kahraman "Mehmet"e Kop Dağları'nda
Topun gülleleri dehşet dokundu,
"Mehmet"in göğsünde Kop Dağları'nda

Kop'un savunması çok çetin oldu,
Kol bacak havaya bir bir savruldu,
"Mehmetçik" şehadet şanını buldu,
Canını vermede Kop Dağları'nda

Adına "İkinci Pilevne" dendi,
Altı ay yılmadan Kop'ta direndi,
Bayburt savunması, böyle bellendi,
Düşmanı vurmada, Kop Dağları'nda

Vatanın bekçisi, kahraman erler,
Vatana inançla, "Anamsın" derler,
Gözünü kırpmadan, savaş edenler,
Gönüllü ölmeye, Kop Dağları'nda.

Ölürsem şehidim, kalırsam gazi
Diyerek savaştı, "AHMET NİYAZI"
Cephane taşıyan gelini, kızı,
Vurulup kalmada, Kop Dağları'nda,

Türk'üm, tarihimi, yeniden süzdüm.
Dikilen 'ANIT'ı bir daha gezdim,
Fatiha okudum, bir destan yazdım,
Gezip dolaşarak, Kop Dağları'nda

Ocak ayından itibaren başlayan muharebeler, mart ve nisanda çok şiddetli ve kanlı olmakla beraber, temmuz ayı ortalarına kadar devam etmiştir. Karşılıklı taarruzla mütemadiyen devam eden bu muharebeler, Rusların takriben 6 ay gibi uzun bir süre Kop Dağları'nda

oyalanmasını ve durdurulmasını sağladı fakat savunmamız düşünce 9 Temmuz 1916 tarihinden itibaren Kop mevzilerinin boşaltılması ve geri çekilme hadisesi başladı.(Doğan, 1992 s: 39) Destanlaşan savunma da sona ermiş oldu.

Yazımızda, elde ettiğimiz şiirlerin paralelinde tarihi bir olay olan Kop Savunması'nı aktarmaya çalıştık. Mısralarda yer alan birçok bilginin bazen tarihi bilginin bile önüne geçtiğini gördük. Halk edebiyatı ve tarihi olaylar arasındaki bağlantı daha derin incelemeler sayesinde kültür havzamıza yeni kültürel değerler kazandıracaktır.

Kaynaklar

1. Akkoyunlu, Dilaver, Akkoyunlular ve Bayburt-Bizim Büro Basımevi, Ankara, s:243, 1992
2. Aslan, Ensar, Halk Şiirimizde Tarihi Olaylar, Dicle Üniversitesi Yayınları, Diyarbakır, 1999
3. Doğan, Ayhan, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarih Bilimi Yüksek Lisans Tezi, Konya, s:13, 1992
3. _____ I. Dünya Savaşında “Kop Savunması” ve Ulusal Birliğimiz Açısından önemi, Atatürk Araştırma Dergisi, Sayı:59, Cilt: XIX, Kasım, 2003
4. Okutmuş, Osman, Kop Dağlarında 6 Ay, Hoca Ali Efendi Matbaası, s:3-4, 1955
5. Yardımcı, İlhan, Şen Ol Bayburt, Bayburt Folkloru, Bayburt Hasret Yayınları, İstanbul Mart, 1991